

Seoska omladina i religija

Dr Štefica Bahtijarević

U nas, na žalost, nema sveobuhvatnih i cjelovitih znanstvenih rasprava odnosno posebno prikupljenih empirijskih podataka o religioznosti seoske omladine. Ono što i postoji samo je dio neke teme i samo se parcijalno bavi utvrđivanjem fenomena ateizma i religije ili, bolje rečeno, nekim od njegovih oblika ili manifestacija.

Društveni okvir u kojemu se javlja (pa onda i istražuje) religioznost seoske omladine, veoma je složen.

Kao što je općepoznato, religija i Crkva bile su sastavni dio društvenog sistema tradicionalnog svijeta (i to kako na razini čitavog društva tako i na razini lokalnih zajednica i drugih struktura) do te mjere da su sva značajnija društvena gibanja dugo vremena imala religijska obilježja, ili su barem tražila stanovito religijsko utemeljenje. Krupne su društvene promjene (revolucionarni preobražaj na području političke i ekonomske organizacije društva, zatim ubrzana industrijalizacija i urbanizacija društva) u značajnoj mjeri potkopale i oslabile onu najširu tradicionalnu i kulturnu podlogu iz koje se tradicionalna religija stoljećima pethranjivala u svojim najortodoksnijim sadržajima i oblicima. Međutim, unatoč tome iz našeg suvremenog svijeta nisu iščezli tradicionalni oblici života, tradicionalni načini mišljenja i tradicionalne vrijednosti; dapače, javlja se i stanovito uklapanje novoga u tradicionalne okvire, odnosno stanovito rasprostiranje tradicionalnoga u izrazito industrijske i tehničke sredine. Osim toga, zbog raznovrsnih razloga (teškoće koje se javljaju uz mijenjanje i dinamiziranje svih područja društvenog života, rascjep između proklamiranoga i realiziranoga, itd.) stvaraju se ili obnavljaju uvjeti za obnovu tradicionalnih vrijednosti, sadržaja i obrazaca ponašanja.

Ovo ukazuje ne samo na uzroke zbog kojih je stupanj stvarne sekularizacije društva i pojedinih njegovih segmenata u nas niži a proširenje nereligioznosti sporije, nego u nekim drugim zemljama (posebno u poljoprivrednika i radnika) i na potrebu izučavanja fenomena ateizma i religije u seoske omladine u našim uvjetima. Istražujući religioznost seoske omladine istražujemo istovremeno krizna stanja u društvu i položaju mladih, jer je religija i religi-

oznost upravo simptom takvih stanja. Naime, kao što je poznato, za Marxovu je analizu religije i religioznosti karakteristično da postojanje religije ona vezuje uz postojanje najproblematičnijih i najdramatičnijih (u humanom smislu) aspekata ljudskog življenja. Njezino je postojanje za Marxa simptom postojanja (u masovnim razmjerima) društvenih stanja životne ograničenosti, ljudske podvrgnutosti, otuđenosti, bijede. Istraživanje ovoga fenomena u seoske omladine olakšava uvid u napuštanje tradicionalnih vrijednosti (u kojima je i tradicionalna religioznost), te prihvaćanje i usvajanje novih.

Iz ovih razloga smatrali smo potrebnim utvrditi ne samo smjer odnosa prema religiji i crkvi nego i strukturu i vrstu religioznosti i ateizma mladih u selu.

ODNOS PREMA RELIGIJI I CRKVI

Dosadašnji rezultati proučavanja ovoga fenomena ukazuju da je religioznost složen sistem stavova — složen od spoznajne, emotivne i akcione komponente, te da svaka komponenta može biti različito razvijena bez obzira na smjer odnosa prema religiji. To na primjer znači da emotivna komponenta može biti vrlo razvijena, spoznajna umjereno, a akciona slabo (ili se može javiti neka druga kombinacija složenosti komponenata), i to bilo kad se radi o religioznosti ili kad se radi o ateizmu. Osim toga, unutar svake komponente se ne mora javiti potpuna suglasnost svih stavova — npr. kad se radi o spoznajnoj komponenti ne moraju se usvajati niti podjednako, niti potpuno, a niti sva učenja neke religije. Zbog svega ovoga, a i zbog procesa sekularizacije, *odnos prema religiji javlja se na jednoj kontinuiranoj skali kojoj su krajnje granice religioznost i ateizam a unutarnji stupnjevi su svi mogući prelazni odnosi prema religiji*, u kojima su varijacije sastavnih komponenata takve da možemo govoriti o različitim vrstama religioznosti i ateizma, pa i o praktičnom ateizmu vjernika, o emotivnoj indiferentnosti ili pokolebanosti između religije i ateizma — ali tako da jasno definiranih i razgraničenih tipova u suvremenim uvjetima gotovo i nema. Prema rezultatima istraživanja, svaki od tih stupnjeva može u suvremenim uvjetima sadržati obilježje nekoga drugoga stupnja — čak i suprotne valencije.

Koristeći ova iskustva, a da bismo utvrdili odnos prema religiji seoske omladine, u ovom smo istraživanju primijenili skalu koja obuhvaća taj kontinuum.

Na temelju toga dobili smo slijedeće rezultate:

— Uvjereni sam vjernik i prihvaćam sve što moja vjera uči	295 (18,7%)
— Religiozan sam, premda ne prihvaćam sve što moja vjera uči	286 (18,1%)
— Dosta razmišljam o tome ali nisam načisto da li vjerujem ili ne	292 (18,5%)
— Prema religiji sam ravnodušan	156 (9,9%)
— Nisam religiozan, iako nemam ništa protiv religije	423 (26,8%)
— Nisam religiozan i protivnik sam religije	126 (8,0%)

Primijenjena skala omogućava komparaciju ovih odgovora sa odgovorima ispitivanih srednjoškolaca zagrebačke regije, kao i onih na području SR Slo-

venije. Iako se radi o različitim skupinama mladih, komparacije će biti bar ilustrativne, to više i među srednjoškolcima ovih područja ima onih koji su porijeklom iz sela.

Tabela 1

Usporedni podaci o religioznosti omladine

	Srednjo- školci zagre- bačke regije	Srednjo- školci SR Slo- venije	Seoska omladina SR Hrvatske
— crkveno konformni ili uvjereni vjernici	17%	8%	18,7%
— crkveno nekonformni vjernici	15%	16%	18,1%
— neodlučni	17,7%	12,6%	18,5%
— ravnodušni	6,2%	4,5%	9,9%
— nereligiozni	33%	45%	26,8%
— protivnici religije	9,8%	12%	8,0%

Ne ulazeći i iscrpniji komentar dobivenih razlika, jer se i na prvi pogled može ustanoviti veći broj nereligioznih među slovenskim srednjoškolcima u odnosu na zagrebačke, kao i u odnosu na mlade u selu u SR Hrvatskoj (ali tu su sigurno u pitanju mnogi faktori sekularizacije — od industrijalizacije i urbanizacije do promjena u društvenim i egzistencijalnim uvjetima života itd.), želimo upozoriti na smjer odvajanja od religije i crkve, koji je karakterističan za sve skupine. To odvajanje u prvom redu ide u smjeru nereligioznosti, zatim neodlučnosti i indiferentnosti, a manje u smjeru oformljavanja protivnika religije ili tzv. borbenog ateizma. Taj smjer sekularizacije i dekristijanizacije svoje korijene temelji više na sociopovijesnim uvjetima, a manje na individualnim razračunavanjima sa Crkvom i religijom. Stoga je ovaj smjer znatno porazniji i za crkvu i za religiju — jer je masovniji.

Ova nam skala, kao što vidimo, omogućava također da lučimo i zasebno tretiramo dvije vrste religioznosti: ljudsku religioznost (modalitet 2), te institucionaliziranu — crkvenu religioznost (modalitet 1). Na ovo su nas uputila i dosadašnja istraživanja, čije interpretacije upućuju da i ovo (taj raskorak od crkvenog ponuđenoga i usvojenoga) treba uzeti kao indikator sekularizacije, ili, po nekima, indikatorom krize Crkve. Kao što iz vlastitih izjava vidimo, barem polovica svih vjernika u rascjepu je s Crkvom i nije konformistički raspoložena prema njezinu učenju. Pored nereligioznih i neopredijeljenih, to je još jedna skupina koja i Crkvu, pa stoga i religiju u suvremenom svijetu, dovodi u krizu.

Zbog toga je — s obzirom da se u prvom slučaju radi o osobnom stavu a u drugom o institucionalnoj povezanosti, o usklađenosti osobnih stavova s institucionalnim normama — veoma važno u drugom slučaju utvrditi i s *kim* ili s *čim* se religiozni unutar crkve identificiraju. Naime, ni Crkva nije homo-

gen i monolitan pojam, niti su sva njezina učenja od podjednake važnosti za svakodnevni život ljudi. Među njima moramo izdvojiti dva nivoa:

- a) dogme i vjerovanja o natprirodnom biću,
- b) religijska učenja i interpretacije svijeta, čovjeka i društva s njegovim institucijama i strukturama (što bismo mogli nazvati religijskom ideologijom).

U slučaju identifikacije na ovom drugom nivou, Crkva se javlja kao *izvor stavova* pojedinca važnih za njegovo svakodnevno životno postupanje, jer oni mogu utjecati na ostale njegove stavove i ponašanje. No ako identifikacije nema, ako pripadanje religiji i crkvi ima samo formalno, deklarativno, obredno, parcijalno ili konformističko značenje, onda to ima i psihosociološke a i metodološke posljedice u interpretiranju stavova, u smislu da u takvoj situaciji Crkvu treba isključiti iz onih društvenih grupa koje su *izvor stavova* pojedinca. U pitanju je stoga koliko je Crkva *referentna grupa za pojedinca*, te koliko usvajaju njezin vrijednosni sistem odnosno koliko se to odražava na njihovu sociopolitičkom, ekonomskom ili moralnom ponašanju. Ali o tome će biti govora kasnije.

Prvi nivo — usvajanje vjerovanja o natprirodnom biću, opći religiozni odnos — utvrđivali smo s psihološkog aspekta, tj. na nivou pojedinca pomoću indeksa religijske identifikacije, naime, ovo nam se učinilo relevantnijim jer omogućava identificiranje broja onih pojedinaca, koji usvajaju sve one modalitete religioznosti što su uključeni u formiranje odgovarajućeg indeksa. (Pregled obilježja koja su poslužila za formiranje ovog kao i slijedećih indeksa nalazi se u prilogu!)

U modalitetu »da« ovoga indeksa (tj. religijska identifikacija) uključeni su ovi cni:¹

- a) koji se u bilo kojem obliku identificiraju kao religiozni (odgovori 1 ili 2 u obilježju 371),
- b) koji vjeruju u postojanje neke više sile (odgovor 1 u obilježju 393),
- c) koji vjeruju u sudbinu (odgovor 1 u obilježju 394),
- d) koji vjeruju u duhove (odgovor 1 u obilježju 395),
- e) koji vjeruju u čuda (odgovor 1 u obilježju 396).

Distribucija ispitivane seoske omladine na kombinaciju odgovora u ovom indeksu je slijedeća:

— religijska identifikacija	80 (5,0%)
— djelomično religijska identifikacija	854 (53,7%)
— nema religijske identifikacije	655 (41,2%).

Drugim riječima, realna distribucija religioznih i nereligioznih ovdje prima drugačiju, precizniju sliku. Samo 5% ispitivanih potpuno je sklono religijskom načinu definiranja ili interpretiranja svijeta i zbivanja u njemu, (pa, ako je vjerovati uzorku, toliki bi se postotak trebao naći i u populaciji seoske omladine), tj. onoj interpretaciji koja upućuje na igru viših i neobjašnjivih sila, a ne na vlastite stvaralačke sposobnosti i moći u ovladavanju prirodnim društvenim i ljudskim aspektima življenja. Pri tom ne treba zaboraviti ni većinu ispitivane seoske omladine (53,7%) koja je sklona djelomičnim religijskim interpretacijama, koja je u rascjepu između religioznosti i nereligioz-

¹ Modalitet 3 ovoga indeksa (tj. nema religijske identifikacije) čini su oni koji su na obilježje 371. dali odgovore 3, 4, 5, 6 ili 7, a na 393—396 odgovore 2 ili 3. Modalitet 2 (što znači »djelomično religiozni«) činili su svi ostali.

nosti još uvijek vezana uz religijsku interpretaciju u nekim neovladanim aspektima življenja. Nema, međutim, sumnje da je broj onih koji se uopće ne identificiraju s religijom među mladima u selu impozantan — 41%.

Crkvenu interpretaciju svijeta, usvajanje dogmi koje crkva nudi, obuhvaća »indeks crkvenosti«.

U modalitetu »da« ovoga indeksa (tj. crkvena identifikacija) nalaze se oni koji su na ponuđena pitanja dali odgovore što ukazuju da su svi:

- uvjereni vjernici, te da prihvaćaju sve što ih vjera uči (odgovor 1 u obilježju 371),
- vjeruju u postojanje Boga (odgovor 1 u obilježju 381),
- vjeruju u život poslije smrti (odgovor 1 u obilježju 382),
- vjeruju da je Isus živio na ovom svijetu (odgovor 1 u obilježju 384),
- vjeruju da je Isus činio čuda (odgovor 1 u obilježju 385),
- vjeruju da postoji raj (odgovor 1 u obilježju 386),
- vjeruju da postoji pakao (odgovor 1 u obilježju 387),
- vjeruju da će svi ljudi uskrsnuti (odgovor 1 u obilježju 388),
- vjeruju da je Bog stvorio svijet (odgovor 1 u obilježju 389),
- vjeruju da će ljudi nakon smrti biti nagrađeni ili kažnjeni (odgovor 1 u obilježju 390),
- vjeruju da je Bog stvorio čovjeka (odgovor 1 u obilježju 391),
- vjeruju da je Bog izvor moralnih propisa i dužnosti (odgovor 1 u obilježju 392).

Ovakav konstrukt omogućio nam je da o »crkvenosti« zaključujemo ne iz parcijalnih indikatora, već iz čitave skupine onih indikatora koji su relevantni za crkveno učenje, te da prema tome utvrdimo skupinu onih pojedinaца koji na osnovi njih ostvaruju potpunu ili djelomičnu crkvenu identifikaciju ili se ne identificiraju s crkvom.

Prema ovom indeksu dobivamo slijedeću distribuciju (ne)identifikacija s crkvom mladih u selu:²

- crkvena identifikacija 112 (7,0%)
- djelomična crkvena identifikacija 663 (41,7%)
- nema crkvene identifikacije 814 (51,2%).

Tabela 2

Odnos religijske i crkvene identifikacije

Religijska identifikacija	Crkvena identifikacija			Ukupno
	da	djelomično	ne	
Da	46 57,5 41,1	33 41,2 5,0	1 1,2 0,1	80 5,0
Djelomično	66 7,7 58,9	539 63,1 81,3	249 29,2 30,6	854 53,7
Ne	0 — —	91 13,9 13,7	564 86,1 69,3	655 41,2 41,2
Ukupno	112 7,0	663 41,7	814 51,2	1589

Hi-kv = 826.640; DF = 4; P = 0,001; CK = 0,793.

² Modalitet »ne« ovoga indeksa (tj. crkvene identifikacije) formirali su oni koji su na obilježje 371. dali odgovore 2, 3, 4, 5, 6 ili 7, a na 381 — 392 odgovore 2 ili 3. Modalitet 2 (tj. djelomična crkvena identifikacija) činili su svi ostali.

Iako je prema dobivenim rezultatima crkvena identifikacija nešto veća nego religijska, ipak dominantna karakteristika tih pokazatelja je nešto drugo: neidentifikacija s crkvom više je rasprostranjena (i karakteristična je za većinu seoske omladine — 51,2%) nego neidentifikacija s religijom (41,2%).

Unatoč tome što se cvdije pojavljuje izvjestan raskorak u identifikaciji, tj. onima koji se identificiraju kao religiozni i kao crkveni.

Iz tabele ukrštanja očigledno je (premda je samo polovica onih koji se religijski identificiraju istovremeno i crkveno identificirana) da sklonost prema crkvenoj identifikaciji, makar djelomičnoj, pokazuju svi oni koji su se potpuno religijski identificirali, i obrnuto: među onima koji se potpuno crkveno identificiraju nema niti jednoga koji se ne bi ili potpuno ili djelomično i religijski identificirao. To drugim riječima znači da jedan mali dio seoske omladine (oko 3%, tj. 46 osoba) potpuno religijski, a k tome još i u skladu s crkvenim definicijama, osmišljava svijet i svoj život u njemu.

Napuštanje crkvene identifikacije: dio takvih (249 osoba ili 30%) i dalje usvaja neka religijska vjerovanja (djelomično se religijski identificira), pri čemu je u totalu narasprostranjenije vjerovanje da postoji neka viša sila (57%) i da postoji sudbina (54,8%), što je svakako indikator neovladanosti mnogim aspektima življenja, te pripisivanje nadnaravnih moći nerazumljivim silama, u čije ruke onda predaju i vlastitu sudbinu.

Obrnuto, napuštanje jedne opće religijske identifikacije ne znači još da je i crkvena potpuno napuštena — nju djelomično zadržava oko 14% ili 91 ispitanik. Pri tom je, kad gledamo u totalu, najrasprostranjenije vjerovanje da je Isus Krist živio (34,6%) i da postoji Bog (34%).

Na početku smo upozoravali na složenost komponenata sistema stavova prema religiji, a i dosada izloženi podaci na to ukazuju. Ovdje želimo ukazati na njihovu nesuglasnost i onda kad se radi o samo jednoj, spoznajnoj komponenti.

Tabela 3

Usvajanje crkvenih učenja

	Uvjereni vjernici da		Protivnici religije da	
	%	rang	%	rang
— Postoji Bog	85,0	1	5,0	3
— Postoji život poslije smrti	48,6	12	1,2	12
— Isus Krist je Bog	84,7	2	5,7	2
— Isus Krist je živio	81,2	4	11,3	1
— Isus je činio čuda	76,9	6	3,6	6,5
— Postoji raj	65,5	8	3,1	9
— Postoji pakao	64,8	9	3,3	8
— Svi će ljudi uskrsnuti	55,6	11	2,9	10
— Bog je stvorio svijet	80,1	5	3,8	5
— Ljudi će poslije smrti biti nagrađeni ili kažnjeni	58,8	10	1,7	11
— Bog je stvorio čovjeka	81,8	3	3,6	6,5
— Bog je izvor morala	66,2	7	4,3	4

Koristimo se rezultatima samo onih ispitanika koji su se deklarirali uvjerenim vjernicima i rezultatima samo onih ispitanika koji su se deklarirali protivnicima religije (dakle, koji se identificiraju u krajnjim skupinama predloženog kontinuuma odnosa prema religiji).

Dakle, očigledan je raskorak identifikacije kako u jednoj tako i u drugoj skupini: niti prvi prihvaćaju sva i u cijelosti predložena crkvena učenja, a niti su ih drugi potpuno napustili (posebno kad bismo ovima dodali one koji »sumnjaju« npr. u postojanje Boga — 31,2%, u život Isusa Krista na zemlji — 25,4%, da je Isus Krist Bog — 24,3% itd.; naime radi se o onima koji se identificiraju u skupini »nisam religiozan i protivnik sam religije«).

Ovdje se u prvom redu radi o krizi identifikacije kao posljedici krize religije i tradicionalnih vrijednosti. Svako napuštanje i svako novo identificiranje javlja se uz osjećaj i pojavu »marginalnosti« — niti je potpuno napušteno staro, niti još potpuno prihvaćeno novo. Samodefinicije mladih (psihološke i socijalne identifikacije) u rascjepu su između staroga i novoga, a individualno i društveno iskustvo davat će temelje za razvoj svih definicija — za njihov sadržaj, ali i za smjer.

RELIGIJSKA PARTICIPACIJA

Sociologija religije se ne može ni zamisliti bez utvrđivanja religijske prakse. Ona se jedno vrijeme i svodila isključivo na ovaj, ili ove indikatore religioznosti. Ne ulazeći u ovom času u teorijsku raspravu oko toga, smatramo i ovaj indikator veoma korisnim. On će nam pored ostalog, omogućiti i neke usporedbe.

Kad govorimo o participaciji moramo razlikovati tri nivoa:

- ritual,
- djelatnost u religijskoj grupi,
- svjetovna čovjekova djelatnost na religijskoj osnovi (tj. utjecaj religioznosti na ponašanje).

Sudjelovanje u ritualu i djelatnostima religijskih grupa trebamo u svakom slučaju smatrati onim aktivnostima koje jačaju (ili imaju taj cilj) grupnu koheziju i razvijaju osjećaj grupne identifikacije. Usudili bismo se tvrditi da se taj osjećaj grupne pripadnosti može razvijati i onda kad su neki obredi poprimili obilježja tradicije, običaja, kad se ne aktualiziraju u svijesti učesnika kao religijski čini, kad su, dakle, izgubili djelomično ili potpuno religijsko značenje. Radi se o participaciji »jednakih u jednakom«, o participaciji u tradiciji koja se teško napušta, ako se javlja kao običajna norma sredine. Tu bismo od istraživanih oblika religijske prakse (odlazak u crkvu, molitva, pričest, čitanje vjerske štampe, post, zajedničke molitve i slavljenje vjerskih blagdana) svrstali ova posljednja tri, tj. post pred blagdane, obavljanje zajedničke molitve i slavljenje većih vjerskih blagdana.

No svi ovi oblici ne zavise potpuno o samom ispitaniku, već su oni više obiteljskog obilježja, i po našem sudu nisu pouzdani indikatori (ako uopće jesu?) vezanosti za crkvu.

Najrasprostranjenije je slavljenje većih crkvenih blagdana (redovno ih slavi 58,7% ispitanika u totalu, odnosno 87,4% uvjerenih vjernika), zatim slijedi post pred blagdane (redovito posti 58,7% svih ispitanih omladinaca, ili 61,6% uvjerenih vjernika), te obavljanje zajedničke molitve u kući (čega se neredovito pridržava 6,7% svih ispitanika i 21,6% ispitanih uvjerenih vjernika).

Međutim, za utvrđivanje vezanosti uz religiju i crkvu na osobnoj razini važniji su slijedeći indikatori:

- odlazak u crkvu,
- osobna molitva,
- pričest,
- čitanje vjerske štampe.

Ovi indikatori upućuju prije svega na različitu razinu osobne aktualizacije religijske prakse obredne naravi, te povezanosti s crkvenom organizacijom.

Evo podataka za svaki indikator posebno:

Tabela 4

Religijska identifikacija i aktualizacija religijske prakse

	Total		Uvjereni vjernici	
	%	rang	%	rang
Odlazak u crkvu (redovito)	3,7	4	13,6	4
Molitva (redovito)	9,5	2	30,1	2
Pričest (redovito)	9,8	1	30,4	1
Čitanje vjerske štampe (redovito)	9,0	3	26,6	3

Namjerno smo odabrali skupinu »uvjerenih« vjernika za komparaciju njihove religijske identifikacije s njihovom religijskom praksom obredne i grupne naravi. Iako su to oni koji su se sami identificirali u skupini »uvjereni sam vjernik i prihvaćam sve što moja vjera uči«, javlja se očigledan raskorak u njihovoj praksi (ponovno prema njihovoj izjavi): čak ih se manje od jedne trećine redovito moli i pričešćuje, jedna četvrtina redovito čita vjersku štampu, a nešto više od desetine ih redovito odlazi u crkvu. Ako ovim podacima za ilustraciju dodamo i to da se od svih uvjerenih vjernika nikad ne pričešćuje 10,9%, nikad ne čita vjersku štampu 24,1%, nikad ne moli 16,4% i nikad ne odlazi u crkvu 4,1%, onda i ovoga puta moramo govoriti o krizi identifikacije koja se očituje čak i u necrkvenom ponašanju uvjerenih vjernika.

Prema tome i uvjereni su vjernici zahvaćeni procesom sekularizacije, pa je i za njih (kao i za ispitanike ostalih opredjeljenja) karakterističan različit intenzitet povezanosti s crkvom, različit sadržaj usvojenoga, te različito ponašanje. Kao što smo kod ovih mogli primijetiti obilježja necrkvenog ponašanja u dimenziji religijske prakse, tako među onima koji se deklariraju neopredijeljenima i nevjernicima konstatiramo ne samo rascjep s religijom u dimenziji vjerovanja, i s crkvom u dimenziji religijske prakse, nego i neke komponente religioznosti odnosno crkvenosti.

Iz našeg istraživanja rezultiraju slijedeći podaci o njima:

- o blagdanima u crkvu odlazi 2,4% protivnika religije, a 27,4% nereligioznih (ovi odlaze u crkvu jedanput mjesečno u 4% slučajeva i jedanput tjedno u 2,4% slučajeva);

- ponekad moli 1,6% protivnika religije i 7,9% nereligioznih;
- ponekad čita vjersku štampu 1,6% protivnika religije, a nereligiozni čine to ponekad u 9,4% i redovito u 2,4% slučajeva;
- ponekad se pričešćuje 2,5% protivnika religije i 14,1% nereligioznih koji to i redovito čine (1,2% — 5 osoba).

Prema tome, u seoske se omladine ne kidaju sve veze s religijom i crkvom, iako one slabe i očituju se prije svega u masovnoj pojavi nereligioznosti, neopredijeljenosti i ravnodušnosti, a manje u borbenom ateizmu. To opstojanje veza s religijom i crkvom ima svoje povijesno tumačenje u dimenziji prošlosti i sadašnjosti.

Svoju vitalnost ove veze duguju frustrativnim društvenim situacijama kad se tradicionalno i provjereno javlja kao relativno stabilan oslonac za složeno i nekonzistentno ljudsko biće u konfliktnoj ili neovladanoj ljudskoj situaciji. Ne radi se dakle samo o religiji kao tradiciji već i o njezinoj aktualizaciji — koju zahvaljuje svojoj strukturiranosti i sposobnosti da zadovolji različite ljudske potrebe — u obliku religijske identifikacije, usvajanja crkvenih učenja, religijske prakse, kao i povezanosti s crkvenom organizacijom. Neosporno je međutim da se i u seoske omladine može konstatirati kriza religije, kriza koja ima svjetsko obilježje, ali koja i ovdje ukazuje na značajan preobražaj egzistencijalnih uvjeta života, na značajne promjene u općoj kulturnoj klimi, kao i na značajne promjene u institucionalnim okvirima društvenog života. Radi se dakle o jednom širem i trajnijem procesu sekularizacije, ali koji je posebno karakterističan za mlađe generacije, pa se — prema našem istraživanju — i pored spomenute vitalnosti religije on izrazito manifestira u ove generacije u selu.

NEKI KARAKTERISTIČNI UTJECAJI NA ODNOS MLADIH PREMA RELIGIJI I CRKVI

Dosadašnja istraživanja religioznosti i povezanosti s Crkvom upozoravaju da postoje one okolnosti odnosno ona obilježja ljudske i društvene situacije (od povijesnih, regionalnih do društvenih i klasno-slojevnih) koje olakšavaju opstanak i reprodukciju religije, kao što postoje i okolnosti koje su slabe, tj. otežavaju joj održavanje i obnovu.

Na osnovi rezultata ovoga istraživanja ovdje ćemo izvijestiti samo o nekim okolnostima, npr.:

- o odgojnom utjecaju ispitivane omladine,
- o karakteristikama ispitivane omladine,
- o društvenom ambijentu (pri čemu u prvom redu mislimo na utjecaj crkve i društveno-političkih organizacija).

Odgojni utjecaj u obitelji

Rezultati i naših i drugih istraživanja govore da religioznost nije urođena, već da se razvija u procesu socijalizacije na osnovi utjecaja društvene sredine, individualnih osobina i iskustva svakoga pojedinca.

Ako je obitelj glavni rasadnik religije, glavna karika u lancu generacija preko koje se prenosi tradicija pa i religijski modeli, sadržaji i vrijednosti,

onda ukoliko se obitelj više transformira utoliko i tradicionalni elementi bivaju više potisnuti. To svakako ima odraza i na odgoj mladih.

Obitelj je za dijete istodobno i model religijskih odnosa i prakse, te uzor religijskih vrijednosti, a kako se — kao što rekosmo — dijete ne rađa religioznom, ono ovaj stav stječe i formira u sredini u kojoj živi — prije svega imitacijom i identifikacijom sa stavovima i ponašanjem roditelja.

Polazeći od teze da je izostajanje religijskog odgoja u obitelji jedan od glavnih uzroka nereligioznosti djece, odnosno da stavovi i uvjerenja roditelja te njihovo ponašanje prema Crkvi i religiji imaju utjecaj na stavove i ponašanje njihove djece u širokom dijapazonu prihvaćanja, odbijanja, čvrstine i dosljednosti, te povezanosti s Crkvom, formirali smo indeks »odgojne atmosfere«.

Ovim smo postupkom uvažili rezultate dosadašnjih istraživanja da je između niza obilježja obitelji važnih za religioznost djece (poput obrazovanja, zanimanja, društvene angažiranosti, religioznosti roditelja), ipak najvažnija ta odgojna atmosfera u kući koja rezultira i povezanošću roditelja s Crkvom.

U modalitetu »da«³ ovog indeksa (postoji religijska atmosfera) našli su se svi oni:

- koji su u kući barem u nekoj mjeri religiozno odgajani (odgovori 1 ili 2 u obilježju 372.),
- koji su barem jedno vrijeme pohađali vjeronauk (odgovori 1, 2, 3 ili 4 u obilježju 373.),
- koji u kući barem ponekad obavljaju zajedničku molitvu (odgovori 1 ili 2 u obilježju 375.),
- koji barem ponekad poste pred blagdane (odgovori 1 ili 2 u obilježju 377.),
- koji redovito ili ponekad slave crkvene blagdane (odgovori 1 ili 2 u obilježju 378.).

Distribucija odgovora seoske omladine u ovom indeksu je sljedeća:

— religijska atmosfera	312 (19,6%)
— djelomično religijska atmosfera	1111 (69,9%)
— nereligijska atmosfera	166 (10,4%).

Pogledajmo sada kako se ta odgojna atmosfera reflektira u stavovima (religijskoj identifikaciji i crkvenosti) te u obrednoj praksi djece.

Kao što se i očekivalo, izostajanje religijske odgojne atmosfere razvija kod djece u prvom redu potpuno nereligijske stavove (89% slučajeva kad je riječ o religijskoj i u 95% slučajeva kad je riječ o crkvenoj identifikaciji), a samo kod veoma malog broja djelomično religijske (11%) i djelomične crkvene identifikacije (5,4%).

Obrnuto, oni koji se potpuno religijski identificiraju u 61% slučajeva potječu iz religijske atmosfere, kao što iz takve atmosfere potječe i 67% onih koje se potpuno crkveno identificiraju.

U ovom slučaju je veza odgojne atmosfere i religioznost djece na razini stavova veoma značajna.

Pogledajmo sada kakav je taj utjecaj na obrednu praksu. Smatramo karakterističnim indikatorima: odlazak u crkvu, osobna molitva i čitanje vjerske štampe.

³ U modalitet »ne« ovoga indeksa (t.j. nema religijske atmosfere) svrstali su se svi oni koji su u obilježju 372. dali odgovore 3 ili 4 ili 5, u obilježju 373. odgovor 5, a na obilježje 375, 377 i 378 odgovor 3. Modalitet 2 (t.j. djelomična religijska atmosfera) činili su, kao i do sada, svi ostali.

Tabela 5

Ukrštanje indeksa religijske identifikacije s indeksom odgojne atmosfere

Religijska identifikacija	Odgojna atmosfera			Ukupno
	da	djelomično	ne	
Da	49	31	0	80
	61,2	38,7	0,0	5,0
	15,7	2,8	0,0	
Djelomično	236	599	19	854
	27,6	70,1	2,2	53,7
	75,6	53,9	11,4	
Ne	27	481	147	655
	4,1	73,4	22,4	41,2
	8,7	43,3	88,6	
Ukupno	312	1111	166	1589
	19,6	69,9	10,4	

Od svih redovitih polaznika crkve 67,8% su oni mladi koji su odgajani u religijskoj atmosferi (i još 32,2% djelomično religijski odgajanih). Nereligijska odgojna atmosfera i ovdje rezultira u neparticipaciji: 97,6% takvih nikada ne odlazi u crkvu.

Tabela 6

Ukrštanja indeksa crkvenosti s indeksom odgojne atmosfere

	Odgojna atmosfera			Ukupno
	da	djelomično	ne	
Da	75	37	0	112
	67,0	33,0	0,0	7,0
	24,0	3,3	0,0	
Djelomično	202	452	9	663
	30,5	68,2	1,4	41,7
	64,7	40,7	5,4	
Ne	35	622	157	814
	4,3	76,4	19,3	51,2
	11,2	56,0	94,6	
Ukupno	312	1111	166	1589
	19,6	69,9	10,4	

Među onima koji redovito mole pojavljuju se samo oni koji su religijski odgajani (61,1% potpuno i 38,9% djelomično religijski odgajani). Nereligijska odgojna atmosfera utjecala je da nijedan pojedinac koji iz nje potječe ne moli (dakle 100%).

Vjersku štampu čitaju samo oni koji su na neki način religijski odgajani (potpuno 59,3% i djelomično 40,7%). I u ovom slučaju gotovo svi oni koji nisu religijski odgajani (99,4%) uopće ne čitaju štampu ove vrste.

Prema tome, i ovo je istraživanje potvrdilo veoma značajnu vezu odgojne atmosfere s religijskim stavovima i obrednom praksom djece.

Neke karakteristike ispitivane omladine

Osvrnut ćemo se najprije na *dobne* karakteristike.

S obzirom da religioznost nije kontinuiran fenomen, tj. s obzirom da u različitoj životnoj dobi može varirati u intenzitetu, složenosti pa i promjeni smjera te da je u vezi s rastom i sazrijevanjem same osobe (tj. njezin sadržaj i struktura zavise o razvijenosti i zrelosti pojedinca, njegove svijesti i spoznaje), bitne komponente utjecaja su kako kultura i društveno odgojni procesi tako i osobno iskustvo i aktivnost pojedinca.

Uzorkom su obuhvaćeni mladi u selu u dobi od 15 do 29 godina. To je dakle ona skupina čiji je psihofizički razvoj i sazrijevanje uglavnom završeno i koji se nalaze u fazi, prema suvremenim psihološkim i sociološkim istraživanjima, kad je završeno i formiranje religijskih stavova.

U to su nas uvjerali i ovi rezultati: iznad 15. godine ništa se značajno ne događa (u statističkom smislu) u opredjeljenju mladih u selu. U svim dobnim skupinama (15—17, 18—21, 22—25 i 26—29 godina) najbrojniji su nereligiozni a zatim, uslijed neznatnih varijacija, vjernici (»necrkveni«) ili nepredijeljeni, zatim uvjereni vjernici i napokon, kao najmalobrojniji, ili indiferentni ili protivnici religije — pri čemu te varijacije nemaju statistički značajnu pravilnost ($C = 0,137$).

Tabela 7

Odnos prema religiji i spol ispitanika
(vertikalni %)

	Spol		Ukupno
	muški	ženski	
Uvjereni vjernik	147 15,6	148 23,5	295 18,7
Vjernik	166 17,6	120 19,0	286 18,1
Neopredijeljen	155 16,4	135 21,4	290 18,4
Indiferentan	92 9,7	64 10,1	156 9,9
Nereligiozan	301 31,9	122 19,3	423 26,8
Protivnik religije	84 8,9	42 6,7	126 8,0
Ukupno	945 60,0	631 40,0	1576

CK = 0,210.

Ovakvu ubjedljivost imaju i podaci o religijskoj ($C = 0,06$) i crkvenoj identifikaciji ($C = 0,05$) u anketiranim dobnim skupinama seoske omladine. Drugim riječima, komponenta dobi u pogledu utjecaja na odnos prema religiji iskazuje se na način da se — kad je završen period psihofiziološkog sazrijevanja, razvoja intelektualnih funkcija te pubertetskih emotivnih i spo-

znajnih kriza — okončava i buran prelom u izboru i ovoga stava (a ne stava roditelja) i ulazi u fazu relativno mirnog (u statističkom smislu) i trajnijeg »stanja«, kad i dalje postoje i javljaju se individualne varijacije u vezi s religijom, ali se više nikad tako masovno ne »raščišćava« s njom kao u fazi puberteta.

Spol ispitanika je slijedeća karakteristika na koju se želimo osvrnuti.

Ona će cvdije ukazati i na status seoske muške i ženske omladine. Naime, nismo pristalica teze da je religioznost svojstvo žena (zbog njihovih psihofizioloških karakteristika) više nego svojstvo muškaraca. Zalažemo se za ona tumačenja koja korijene različite religioznosti muškaraca i žena vide u njihovu različitom socijalnom položaju.

S obzirom da rezultati istraživanja religioznosti (starija generacija) ukazuju na takve razlike i na našem području (npr. istraživanjima na području zagrebačke regije⁴) posebno je interesantno utvrditi situaciju kod ovoga, mlađeg dijela stanovništva.

Iako razlika nije veoma značajna, ipak se javlja nešto više vjernika (naročito uvjerenih) i neopredijeljenih među ženama a veći broj nereligioznih među muškarcima.

Međutim, u pogledu religijske i crkvene identifikacije, kad njihovu religioznost iskazujemo više u psihološkim (na razini pojedinca) nego u sociološkim dimenzijama, onda između muškaraca i žena nema nikakve razlike.

Tabela 8

Odnos prema religiji i zanimanje ispitanika

(vertikalni %)

	Zanimanje					Ukupno
	poljo-privrednik	učenik II stupnja	u radnom odnosu	nezaposleni	domaćica	
Uvjereni vjernik	76 30,9	76 14,5	85 15,6	16 15,8	41 25,6	294 18,7
Vjernik	62 25,2	74 14,1	84 15,4	20 19,8	46 28,7	286 18,2
Neopredijeljen	39 15,9	100 19,1	104 19,4	16 15,8	33 20,6	292 18,5
Indiferentan	24 9,8	53 10,1	51 9,4	17 16,8	11 6,9	156 9,9
Nereligiozan	36 14,6	168 32,1	167 30,7	29 28,7	21 13,1	421 26,7
Protivnik religije	9 3,7	53 10,1	53 9,7	3 3,0	8 5,0	126 8,0
Ukupno	246 15,6	524 34,5	544 34,5	101 6,4	160 10,2	1575

C = 0,259.

⁴ Š. Bahtijarević: *Rasprostranjenost religioznosti na području zagrebačke regije*, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1969.

Drugim riječima, to bi moralo značiti da se status seoske ženske omladine bitno mijenja i sve je više sličan statusu mladih u selu uopće. To je u odnosu na stariju generaciju žena ipak znak izrazite emancipacije.

Podatak o zanimanju seoske omladine izravniije ukazuje na takav status, što dokumentira i naredna tabela.

Poljoprivrednici i domaćice su najreligioznije skupine. Među njima je podjednak postotak u svim skupinama opredjeljenja (uz neznatne varijacije), i kao takvi razlikuju se od učenika te zaposlene i nezaposlene seoske omladine (koji vjerojatno imaju nekakve kvalifikacije).

O tome također svjedoče podaci ukrštanja dobi s indeksom religijske i indeksom crkvene identifikacije. Poljoprivrednici i domaćice dominiraju u skupini djelomično religijski i crkveno identificiranih, te su u većem broju nego ostali u skupinama potpuno identificiranih. Za razliku od njih učenici te zaposleni i nezaposleni, dio seoske omladine dominiraju ili su u većem broju nego ostali u skupini nereligijske i necrkvene identifikacije.

Prema tome, povoljniji društveni status, onaj koji zavisi i od obrazovnog nivoa, prema podacima ovog istraživanja, u negativnoj je korelaciji s religioznošću te njenim komponentama izraženim crkvenom i religioznom identifikacijom.

Tabela 9

Odnos prema religiji i školska sprema ispitanika

(vertikalni %)

Opredjeljenje	Školska sprema					Ukupno
	nezavršena osnovna	osnovna	nezavršena II. stupnja	rang i stupanj	više od II. stupnja	
Uvjereni vjernik	99 33,1	91 21,8	68 14,9	36 10,5	1 1,7	295 18,7
Vjernik	83 27,8	75 17,9	71 15,6	51 14,8	6 10,0	286 18,1
Neopredijeljen	41 13,7	90 21,5	85 18,6	69 20,1	6 10,0	291 18,5
Indiferentan	19 6,4	52 12,4	45 9,9	38 11,0	2 3,3	156 9,9
Nereligiozan	47 15,7	81 19,4	149 32,7	120 34,9	26 43,3	423 26,8
Protivnik religije	10 3,3	29 6,9	38 8,3	30 8,7	19 31,7	126 8,0
Ukupno	299 19,0	418 26,5	456 28,9	344 21,8	60 3,8	1577

Ck = 0,366.

Religioznost je većinska pojava samo u mladima s nezavršenom osnovnom školom (dominira sa 60,9%). U svih drugih je karakteristično odvajanje od religijske identifikacije, i to zavisno o obrazovanju: što obrazovaniji to niža religijska a viša nereligijska identifikacija. Međutim, kao što je poznato, a i ovi podaci to govore, veza obrazovanja i religioznosti nije potpuna, što

znači da ni u najobrazovanijih ne »iščezava« religijska identifikacija, kao što i u neobrazovanih (ili minimalno obrazovanih) ne postoji samo ova vrsta identifikacije. Može se govoriti samo o većinskoj pojavi religioznosti kod manje a nereligioznosti kod više obrazovanih. Za mlađe generacije je karakteristično i to da nereligioznost kao većinska pojava počinje na nešto nižim obrazovnim nivoima (već u osnovnoj školi), što — prema dosadašnjim istraživanjima religioznosti u nas — nije karakteristično za starije generacije.

Indeks religijske i crkvene identifikacije (oni utvrđeni s obzirom na nekoliko indikatora na razini pojedinca) ukršteni sa školskom spremom ispitanika pokazuju nešto precizniju sliku.

Religijska i crkvena identifikacija manjinske su pojave u mladima svih obrazovnih nivoa (npr. potpuno religijski identificiranih je svega 8,9% a crkveno 11,3% u najnižoj obrazovnoj skupini). Međutim, razlike među njima postoje u djelomičnoj religijskoj i djelomičnoj crkvenoj identifikaciji.

Religijska identifikacija dominira u prva dva obrazovna nivoa (s nezavršenom osnovnom školom —70,2% i završenom osnovnom školom —59,6%), dok je crkvena identifikacija većinska pojava samo u mladima s najnižim obrazovanjem (s nezavršenom osnovnom školom —60,6%). Necrkvenost je rasprostranjenija nego nereligioznost na svim obrazovnim nivoima. Drugim riječima, za mlade postoje mistični velovi preko stvarnosti, njezini neobjašnjivi aspekti, ali takvi za koje nisu uvijek prihvatljive interpretacije crkve.

Izvjerna rasprostranjenost mističizma, praznovjerja, gatanja, tj. prema Menchingu »religije predvorja«, karakteristična je pojava i u drugim zemljama svijeta. No u tome ne treba gledati samo krizu Crkve već i krizu religije uopće, s različitim stupnjem sekularizacije u pojedinim njezinim područjima.

Karakteristike društvenog ambijenta

Ovdje bismo se osvrnuli na dvije okolnosti za koje smatramo da su važne za razvoj odnosa mladih prema religiji.

S jedne strane govorili bismo o utjecaju Crkve, a s druge o utjecaju društveno-političkih organizacija preko angažiranosti mladih u njima (inače različitog odnosa prema religiji).

Utjecaj crkve utvrđivali smo pomoću posebno prikupljenih podataka u svakom naselju o broju crkvenih objekata, broju svećenika te vrsti aktivnosti koju obavljaju. Iz tih podataka formirali smo indeks crkvene aktivnosti, koji je imao slijedeće modalitete (uz njih istovremeno prezentiramo i dobivene rezultate):

1. bez aktivnosti	390 (31,9%)
2. ostalo (moguće kombinacije koje nisu obuhvaćene u ostalim modalitetima, npr. bez objekta s aktivnošću, 1 objekt — više svećenika itd.)	486 (39,7%)
3. objekt, svećenik i neka djelatnost	84 (6,9%)
4. objekt, svećenik i sva osnovna obredna i izvanobredna aktivnost	217 (17,7%)
5. više crkvenih objekata i svećenika te sva aktivnost	47 (3,8%)

Crkvena je aktivnost u pozitivnoj korelaciji s religioznošću seoske omladine: tamo gdje postoji više crkvenih objekata i svećenika religioznost mladih je većinska pojava (28,3% uvjerenih vjernika i 28,3% religioznih-necrkvenih), pri čemu je i u modalitetu 4 (objekt, svećenik i sva osnovna djelatnost)

također blizu 50% vjernika (22,3% uvjerenih i 25,1% necrkvenih), za razliku od slučaja kad nema crkvene aktivnosti i kad je svega oko 20% vjernika (9,5% uvjerenih i 11,1% necrkvenih).

Obrnuto, pri većoj crkvenoj aktivnosti manji je broj nereligioznih (oko 20%), a kad ona izostaje — broj ateista i naročito nereligioznih raste do većinske rasprostranjenosti među seeskom omladinom.

Smatramo ovo veoma važnim podatkom u našem istraživanju. Njega potvrđuju i ukrštanja s indeksima religijske i crkvene identifikacije. Bitno je da obje identifikacije zavise o aktivnosti crkve. Komparirat ćemo podatke kad takve aktivnosti nema i kad je maksimalna:

Tabela 10

Crkvena aktivnost i religijska identifikacija

	Da	Djelomično	Ne	Ukupno
1. Bez crkvene aktivnosti	8 2,1	165 42,3	217 55,6	390 31,9
5. Više crkvenih objekata i svećenika	5 10,6	32 68,1	10 21,3	47 5,8

Tabela 11

Crkvena aktivnost i crkvena identifikacija

	Da	Djelomično	Ne	Ukupno
1. Bez crkvene aktivnosti	7 1,8	127 32,6	256 65,6	390 31,9
5. Više crkvenih objekata i svećenika	6 12,8	26 55,3	15 31,9	47 3,8

Prema tome, gdje crkvene aktivnosti nema, gotovo i nema potpune crkvene identifikacije. Javlja se samo djelomična, ali tako da je nereligijska i necrkvena identifikacija dominantna pojava. U situaciji aktivnijeg djelovanja crkve dominira djelomična identifikacija, pa je i nereligioznost slabije izražena.

Razloge ovoj povezanosti treba tražiti i u slijedećem podatku: u situaciji kad je crkvena aktivnost veća u obiteljima se javlja potpunija religijska odgojna atmosfera.

Ilustrirat ćemo to istovrsnom komparacijom.

Tabela 12

Crkvena aktivnost i religijska odgojna atmosfera

	Da	Djelomično	Ne	Ukupno
1. Bez crkvene aktivnosti	25 6,4	276 70,8	89 22,8	390 31,9
5. Više crkvenih objekata i svećenika	17 36,2	28 59,6	2 4,3	47 3,8

Tabela 13

Odnos prema religiji i društveno-politička angažiranost

(u horizontalnim %)

	Savez sindikata		SSRNH		Savez omladine			SKJ		Organi upravljanja, delegacije			
	ne	da	ne	da	pasivni	aktivni	da	želi	ne	O. U.	deleg.		
										ne	ne		
Uvjereni vjernici	267	27	267	28	171	92	32	2	56	228	8	3	263
	90,8	9,2	90,5	9,5	58,0	31,2	10,8	0,7	19,6	79,7	2,9	1,1	96,0
Necrkveni vjernici	250	35	258	26	147	87	50	6	83	185	11	10	252
	87,7	12,3	90,8	9,2	51,8	30,6	17,6	2,2	30,3	67,5	4,0	3,7	92,3
Nereligiozni	332	80	356	66	142	164	117	44	247	124	34	18	365
	79,0	21,0	84,4	15,6	33,6	38,8	27,7	10,6	59,5	29,9	8,2	4,3	87,5
Protivnici religije	88	37	95	31	47	46	33	36	69	21	13	14	99
	70,4	29,6	75,4	24,6	37,3	36,5	26,2	28,6	54,8	16,7	10,3	11,1	78,6

Kad se prisjetimo povezanosti religijske odgojne atmosfere s religijskom i crkvenom identifikacijom, moći ćemo bolje protumačiti vezu aktivnosti crkve s religioznošću seoske omladine, tj. kao posredno (kao u ovom slučaju) i neposredno djelovanje (preko vjeronauka i drugih izvanobrednih aktivnosti) na održavanje i reprodukciju religije.

A sada nešto o onim društvenim okolnostima koje, za razliku od prethodnih, mogu problematizirati religijska vjerovanja, dovoditi kod mladih — kroz njihovo neposredno djelovanje u društvenoj sredini — i do problematizacije uloge religije i crkve u njihovu životu. Radi se o djelovanju mladih u različitim društveno-političkim organizacijama, i to s obzirom na njihovo opredjeljenje. Iako ćemo iz postojećih podataka teško izlučiti jednoznačne veze (npr. da li je društveni angažman mladih utjecao na njihove religijske stavove ili su ti stavovi utjecali na njihov društveni angažman), ipak ćemo barem ilustrativno iznijeti podatke religioznih i nereligioznih o njihovoj učlanjenosti u različite društveno-političke organizacije. (Vidi tabelu 13).

Iako je to sigurno u drugom kontekstu konstatirano, ne možemo a da i ovdje ne uočimo činjenicu da su mladi u selu općenito malo društveno-politički angažirani. Ta bi se činjenica u nekih organizacija mogla obrazlagati njihovim statutarnim ili drugim kriterijima. Međutim, tako *nisku učlanjenost u SSRNH, a posebno u Savez socijalističke omladine*, teško je ovim razlozima objasniti, a kako to nije naša tema, ne bismo se u to niti upuštali. No ovo je ipak neka osnova za objašnjavanje podataka anketiranih omladinaca različitog odnosa prema religiji.

Neosporno je da su nereligiozni i protivnici religije ipak nešto više angažirani nego obje skupine vjernika, i to bez obzira o kojoj se organizaciji radilo. Teško je, međutim, očekivati da je djelovanje tih društveno-političkih organizacija u samim naseljima i direktno kroz učlanjenost samih mladih (tako nisku) u njima moglo djelovati krizno ili problematizirajuće za religiju i crkvu. Smatramo mnogo snažnijim utjecajima (tj. izvorima nepovoljnih posljedica za religiju i crkvu) opću društvenu klimu, opći društveni institucionalni okvir (jer ne samo da je crkva izgubila brojne društvene funkcije već i religija nije društveno legitimna u javnom životu), što preko različitih kanala informacija (od škole, sredstava informiranja itd. pa i do rada različitih terenskih organizacija) biva ne samo prisutno već i pretvoreno u vlastiti stil življenja u kojemu crkva gubi ono mjesto što ga je stoljećima imala i na ovom području.

I pored veće angažiranosti nereligioznih u odnosu na religiozne, ne bi se moglo zaključiti da je religiozna skupina seoske omladine zasebna skupina, izolirana i izvan društvenih oblika okupljanja, iako je njihova neangažiranost u svim organizacijama većinska pojava, čak i onda kad se radi o Savezu socijalističke omladine. Treba, naime, postaviti pitanje o dometu angažiranoga rada pojedinih organizacija, pa i omladinske. Pri tom imamo na umu da su obje skupine vjernika sastavljene prije svega od poljoprivrednika i domaćica, dok među nereligioznima dominiraju učenici i zaposleni, što je i u odnosu na angažiranost (mogućnost) povoljniji status, jer su u takvim društvenim strukturama i društveno-političke organizacije aktivnije. Iz toga želimo zaključiti da izoliranost većeg dijela religiozne omladine ne proizlazi samo iz njihovih osobnih razloga (mada bi i za to jedan od indikatora bio npr. različita želja da se ne bude članom SKJ među uvjerenim i necrkvenim

vjericima), već se prije svega javlja kao problem angažiranja mladih u selu općenito (pri čemu prvenstveno mislimo na poljoprivrednike i domaćice), odnosno kao problem aktivnosti i rada pojedinih organizacija, te okupljanja u njima i ovoga dijela mlade generacije.

MOTIVACIJA RELIGIOZNOSTI TE SOCIJALNI DOMET RELIGIJE

Motivacija religioznosti slijedeće je područje na koje je istraživanje trebalo dati odgovor. Prije svega postavlja se pitanje koliko je religijsko opredjeljenje motivirano spoznajno, koliko moralno, koliko egzistencijalno, koliko psihološki, koliko eshatološki. Dosadašnji rezultati istraživanja religioznosti mladih upućuju na to da je identifikacija koju vjernici ostvaruju s religijom utemeljena najviše na usvajanju etničkih normi, na prihvaćanju religije kao životne orijentacije (»vjera mi je prvenstveno uputa i pomoć da živim pravilno i pošteno«), zatim dolaze egzistencijalni i psihološki motivi (»vjera i nada u božju pomoć pomažu mi da svladam životne poteškoće« i »vjera je za mene prvenstveno nacionalna i društvena tradicija bez koje bih se osjećao iskorišten, izoliran«), a tek onda slijede spoznajni razlozi. To ukazuje da su korišteni religioznosti u iracionalnim područjima ljudskoga bića — što je, naravno, trebalo testirati posebno za skupinu seoske omladine.

Na pitanje »Ako vjeruješ potpuno ili djelomično, koje dvije od navedenih tvrdnji najbolje obrazlažu tvoj odnos prema religiji?«, donosimo njihove odgovore u totalu.

Što ti vjera znači?

1. daje mi odgovor o postanku čovjeka i svijeta	113 (7,2%)
2. ona mi je uputa i pomoć da živim pravilno i pošteno	379 (24,2%)
3. pomaže mi da svladam životne teškoće	119 (7,6%)
4. daje mi nadu za život poslije smrti	51 (3,3%)
5. bez vjere bih osjećao prazninu, izgubljenost i osamljenost	147 (9,4%)
6. povezuje me preko crkve s drugim ljudima	124 (7,9%)
7. ona je za mene nacionalna i društvena tradicija	297 (19,0%)
8. teško mi je odgovoriti, premda život teško mogu zamisliti bez religije	189 (12,1%)
9. ne znam, nisam doista razmišljao o tome	441 (28,2%)
10. nisam religiozan	506 (32,4%)

Prema tome, za svu onu seosku omladinu koja se barem u nekoj mjeri osjeća religioznom (prema tome i neopredijeljeni) rang-lista njihovih motiva religioznosti je slijedeća:

1. ne znam, nisam doista razmišljao o tome,
2. ona mi je uputa i pomoć da živim pravilno i pošteno,
3. ona je za mene nacionalna i društvena tradicija,
4. teško mi je odgovoriti, premda život teško mogu zamisliti bez religije, itd.

Pored prihvaćanja etičkih normi i uloge religije kao moralnog orijentira za mlade u selu, dominiraju oni motivi koji su više psihološke prirode, kao i oni koji ukazuju da je religija srasla, ukorijenila se u društveno-egzistencijalni ambijent. Prisutna je kao norma i oblik življenja, kao nacionalna i društvena tradicija, pa se o njoj niti ne razmišlja, ili se teško može i zamisliti drugačiji način življenja (bez nje).

Pogledajmo rang-liste za različita opredjeljenja.

Uvjereni vjernici:

1. uputa i pomoć da živim pravilno i pošteno,
2. odgovor o postanku čovjeka i svijeta,
3. bez vjere bih osjećao prazninu, izgubljenost i osamljenost,
4. pomaže mi da svladam životne teškoće, itd.

Necrkveni vjernici:

1. ne znam, nisam doista razmišljao o tome,
2. nacionalna i društvena tradicija,
3. uputa i pomoć da živim pravilno i pošteno,
4. teško mi je odgovoriti, premda život teško mogu zamisliti bez religije, itd.

Neopredijeljeni:

1. uputa i pomoć da živim pravilno i pošteno,
2. ne znam, nisam doista razmišljao o tome,
3. nacionalna i društvena tradicija,
4. teško mi je odgovoriti, premda život teško mogu zamisliti bez religije, itd.

Kao što vidimo rang-lista dominantnih motiva mijenja se sa stupnjem odnosno intenzitetom i vrstom religioznosti. Za uvjerenе vjernike osobito je karakteristična »specijalna motiviranost« — religija im daje one odgovore na koje bi trebala odgovoriti znanost, drugim riječima — na ovom nivou — škola. Za pretpostaviti je (jer se među religioznima u većini nalaze oni s nezavršenom pa onda oni sa završenom osnovnom školom) da ovi dijelovi seoske omladine i nisu u potpunosti stekli drugačije informacije od onih koje su dobili religioznim odgojem (bilo odgojem u kući, bilo vjeronaučnom podukom). U ostalim, pa i u drugih skupina religioznih (npr. necrkvenih), takav se motiv ne javlja kao dominantan (u necrkvenih je npr. tek na 8. mjestu), što bi ipak moglo ukazivati na formiranje jednoga dijela seoske omladine kao »crkvene elite«, kao onih za koje se religija ne javlja samo kao sastavni dio društvenog ambijenta, pa se kao prisutna nameće ili nudi kao oblik zadovoljavanja nekih potreba, nego i kao potpun odgovor na njihove raznovrsne potrebe. Kažemo »crkvena elita«, prije svega u smislu što se za ovaj dio religioznih Crkva javlja kao referentna grupa, pa se u okviru crkvenih vrijednosti i odvija njihov život. To bi se moglo zaključiti i iz jednoga drugog njihova odgovora — onoga na pitanje o važnosti Crkve za napredak našega društva. Tek nešto oko 10% uvjerenih vjernika smatra da je takva uloga crkve malena ili nikakva, dok je kao vrlo veliku, veliku i osrednju uzima oko 75% ovih vjernika. U djelatnost Crkve sigurno spadaju i mnoge aktivnosti izvan čiste vjerskih poslova, pa u nedostatku drugih, Crkva se u seoskim naseljima javlja kao mjesto na kojemu se okupljaju mladi da bi zadovoljili svoje »potrebe društvenosti«, bilo u obliku sportskih aktivnosti, plesa i muzike, bilo zajedničkih izleta, takmičenja i sl.

Zbog čega je važno utvrditi motivaciju religije (i ateizma)? Prije svega zbog toga što ona može biti različito utemeljena:

1. na elementima koji iščezavaju ili čija funkcija ne može odoljeti utjecaju promjena u društvu (tradicija, kozmološke motivacije, mističnost, predrasude itd.);
2. na elementima koji su lične prirode pa se stoga i problem individualnoga smisla i vrijednosti pojedinoga oblika zadovoljavanja takvih potreba javlja kao problem zamjenjivanja jednoga oblika drugim (jer za pojedinca postoji individualno najbolji ili najprihvatljiviji odgovor).

Različita utemeljenost religije, različita vrsta motiviranosti na nju, daje odgovor na pitanje o njezinoj mogućoj reprodukciji ili o njezinom mogućem iščezavanju. Iznijevši ovdje motive religioznosti različitih skupina mladih, smatramo da se može zaključiti da je za uklanjanje (zamjenjivanje) mnogih od njih moguća i potrebna društvena akcija, ali da su neki sasvim individualne prirode pa da na njih takva akcija tek posredno djeluje, tj. onoliko koliko i na koji način društvo utječe na formiranje vrijednosti i stavova svakoga pojedinca.

Da bismo se još više približili ovom zaključku iznijet ćemo i neke podatke, koji će upućivati na to kakvu funkciju (pored iznesenoga) u praktičnom, životnom smislu, ima religija za mlade u selu, tj. koliki je i kakav njezin socijalni domet.

Komparirat ćemo podatke uvjerenih vjernika i nereligioznih za neke životne situacije u kojima i religija može imati svoju funkciju.

Izbor bračnoga druga ni u jednoj vrsti opredjeljenja nije u značajnom broju motiviran vjerskim razlozima, iako postoji neka razlika između uvjerenih vjernika (10,3%) i nereligioznih (3,4%).

Odgoj djece, ako je o religioznom odgoju suditi po tome kako su roditelji njih odgajali (jer je takav odgoj u uvjerenih vjernika bio u oko 90% slučajeva, a u nereligioznih ukupno a u maloreligioznog odgoja u oko 60% slučajeva), provodio bi se u uvjerenih vjernika u 65% a u nereligioznih u 46% slučajeva na isti način kao što su to radili roditelji. Iako ovo ne podrazumijeva samo religiozan odgoj nego sigurno i odgojnu atmosferu u obitelji s obzirom na tip obitelji (pri čemu je autokracija i dominacija najrazvijenija u uvjerenih vjernika, a suradnja u nereligioznih), ipak napuštanje takvih oblika odgoja znači uklanjanje i izvjesnih uvjeta koji stvaraju religioznost, a ne samo same religioznosti.

Odnos prema religiji u korelaciji je sa stavovima o poželjnom broju djece u obitelji. Iako je u svih mladih, bez obzira na opredjeljenje, dominantno mišljenje da je najpovoljnije imati dvoje djece, ipak u religioznih i neopredijeljenih primjećujemo još i tendenciju prema nešto većem broju (npr. tri), što također može biti uzrokovano vjerskom poukom.

Stav prema različitim zanimanjima, njihova preferencija, ponovno će uvjereni vjernike razlikovati od drugih, jer su oni nešto više vrednovali zanimanje svećenika (15,7% u odnosu na 2,9% nereligioznih).

Politički stavovi, utvrđivani pomoću njihovih stavova o samoupravljanju, Savezu komunista, privatnom vlasništvu, slobodi, višepartijskom sistemu itd. uglavnom se ne razlikuju (statistički značajno) s obzirom na opredjeljenje prema religiji mladih iz sela. S obzirom da su ovi stavovi komentirani na drugom mjestu, nećemo ih interpretirati. Iznijeli bismo jedino primijećene razlike s obzirom na opredjeljenje: nereligiozni su nešto izraženiji protivnici privatnog vlasništva i višepartijskog sistema nego ostali, odnosno na već obrazloženu (u kontekstu političkih stavova) bodovnu vrijednost ljestvice postigli su veće vrijednosti (23—27 bodova u odnosu na religiozne i neopredijeljene koji su ostvarili 18—22 boda).

Po tome bi se moglo zaključiti da bitne razlike u političkim stavovima religiozne i nereligiozne omladine u selu i nema. Drugim riječima, religija je u pogledu utjecaja na različite aspekte životnog postupanja i na ostale

stavove mladih u selu ipak marginalna, te smatramo da njihova identifikacija s religijom i Crkvom i kad postoji, nema masovno značenje »najboljeg mogućeg odgovora« u religiji, niti referentne grupe u Crkvi. U većini se radi o parcijalnoj identifikaciji te o prihvaćanju specijaliziranosti pojedinih društvenih institucija, među kojima u jednog dijela mladih i Crkva ima svoje mjesto.

PRILOG:

Pregled obilježja za formiranje indeksa religijske identifikacije, crkvenosti i religijske atmosfere

371. *Ako bi mogao odrediti svoj odnos prema religiji, molimo te da to učiniš prema ovoj skali:*

- 1 — uvjereni sam vjernik i prihvaćam sve što moja vjera uči
- 2 — religiozan sam premda ne prihvaćam sve što moja vjera uči
- 3 — dosta razmišljam o tome ali nisam na čistu da li vjerujem ili ne
- 4 — prema religiji sam ravnodušan
- 5 — nisam religiozan, iako nemam ništa protiv religije
- 6 — nisam religiozan i protivnik sam religije

372. *Da li si kod kuće religiozno odgajan:*

- 1 — da
- 2 — da, ali malo
- 3 — ne, u kući uglavnom nismo govorili o religiji
- 4 — u kući sam ateistički odgajan

373. *Da li si išao na vjeronauk?*

- 1 — do prve pričesti
- 2 — do krizme
- 3 — i nakon toga
- 4 — ne sjećam se do kada
- 5 — nisam išao

Da li sada u vašem domu

	redovito	ponekad	nikad ili skoro nikad
375 — obavljate zajedničku molitvu	1	2	3
377 — postite pred blagdan	1	2	3
378 — slavite veće crkvene blagdane	1	2	3

Da li ti osobno vjeruješ, sumnjaš ili ne vjeruješ u slijedeće:

	vjerujem	sumnjam	ne vjerujem
381 — postoji Bog	1	2	3
382 — postoji život poslije smrti	1	2	3
383 — Isus Krist je isto Bog (sin božji)	1	2	3
384 — Isus Krist je živio na ovom svijetu	1	2	3
385 — Isus je činio čudesa	1	2	3
386 — postoji raj	1	2	3
387 — postoji pakao	1	2	3
388 — svi će ljudi uskrsnuti	1	2	3
389 — Bog je stvorio svijet	1	2	3
390 — svi će ljudi nakon smrti biti nagrađeni ili kažnjavani	1	2	3
391 — Bog je stvorio čovjeka	1	2	3
392 — Bog je izvor moralnih propisa i dužnosti	1	2	3

Da li ti osobno vjeruješ, sumnjaš ili ne vjeruješ u slijedeće:

	vjerujem	sumnjam	ne vjerujem
393 — postojanje neke više sile (nečeg) izvan ovoga svijeta	1	2	3
394 — postojanje sudbine	1	2	3
395 — postojanje duhova	1	2	3
396 — da su se dogodila barem neka čudesa	1	2	3

Summary

RURAL YOUTH AND RELIGION

The article analyzes research results on rural youth attitudes concerning religion and church, as well as the degree of religiousness or atheism among young people in the village.

Rural youth are not breaking off all connections with religion and church, but religious connections have weakened. What has appeared is considerable non-religiousness in the form of religious indifference, rather than an active atheism. Thus, what one sees is a broad and continuing process of secularization among rural youth.

Additionally, this research confirms the existence of significant associations, first, between the child-raising milieu in the family and religious attitudes and practices among youth, and secondly, between the religiousness of youth and the existence of a church structure (and priests) in the community.

The concluding part of the article is devoted to discovering the motivations for religiousness, and the social range of religion.

Резюме

СЕЛЬСКАЯ МОЛОДЕЖЬ И РЕЛИГИЯ

В статье рассмотрены результаты исследования о поведении и отношении сельской молодежи к религии и церкви, о структуре и видах религиозности и атеизма молодежи в деревне.

Обнаружена связь сельской молодежи с религией и церковными организациями хотя она очень слабая и высказывается в первую очередь в массовом явлении нерелигиозности, неопределенности и безразличия а в меньшей мере в боевом атеизме. И среди сельской молодежи наблюдается в более широком масштабе продолжительный процесс секуляризации.

И эти исследования раскрыли значительную связь обнаруженную между образовательной обстановкой в семье и религиозными позициями и религиозной практикой молодежи т. е. между церковными активностями и религиозностью сельской молодежи - там где существует большее число религиозных организаций, церквей и священников религиозность молодежи сильнее высказывается и наоборот.

В заключении определяются мотивировки религиозности и социальное достижение религии.